

ДЫХАТАМІЯ «СВОЙ – ЧУЖЫ» ВА ЁЗАЕМАДЗЕЯННІ КУЛЬТУР
І ЯЕ РОЛЯ Ё МІЖКУЛЬТУРНАЙ КАМУНІКАЦЫІ

Прадстаўленасць культуры ё псіхіцы, апасродкавана сць псіхічных працэсаў культурнымі формамі (артэфактамі) абумоўліваюць спецыфічнае перажыванне чужога пры кантакце з носьбітамі іншай культуры. Шмат каму з нас знаёма пачуццё адчужанасці, ды і некаторага «шоку», калі мы раптам трапляем у іншае культурнае асяроддзе ці проста ё натоўп замежнікаў, хай нават у сябе на радзіме. Гэта пачуццё і ёсць вынік спантаннай псіхічнай рэакцыі ва ўмовах міжкультурнага кантакту. На ўзроўні першаснага асэнсавання перажыванні чужога фармулююцца звычайна ё апазіцыйных катэгорыях «сваё» – «чужое» («роднае», «блізкае» – «чужое»). У дачыненні да розных сітуацый міжкультурных кантактаў вылучаюць некалькі значэнняў слова *чужое*:

- а) замежнае, іншакультурнае – тое, што знаходзіцца па іншы бок пэўнай мяжы – радзімы;
- б) анамальнае – дзіўнае, нязвыклае, незвычайнае, своеасаблівае;
- в) яшчэ не пазнанае, але даступнае вопыту, пазнанню;
- г) не спазнавальнае да канца, неспасціжнае, прынцыпова закрытае для пазнання як чыста знешняе (трансэндэнтнае);
- в) злоснае, жудаснае.

Прыведзеным значэнням слова *чужое*, відавочна, адпавядаюць наступныя апазіцыйныя значэння слова *сваё*:

- а) унутранае, роднае;
- б) звыклае, «нармальнае»;
- в) ужо знаёмае;
- г) знаёмае, пазнанае, унутранае (іманентнае);
- д) бяспечнае, якое выклікае пачуццё абароненасці.

Аксіялагічная дыферэнцыяцыя («небяспечна» vs. «бяспечна», «карысна» vs. «шкодна», «сваё» vs. «чужое» і г.д.) ляжыць у аснове чалавечай жыццядзейнасці, таму і ё міжкультурнай камунікацыі мы сутыкаемся, у першую чаргу, з ацэньваннем, вынікі якога аказваюць істотны ўплыў на пачатак, ажыццяўленне і наступствы камунікацыі [1, с. 29]. Схільнасць да распазнавання прадметаў навакольнага свету (фактычна, сваіх уражанняў пра яго) – асноўная ўласцівасць чалавека, якая дапамагае яму пераадолець страх перад кантынуальнасцю сусвету, бо «нішто так не падбадзёрвае, як класіфікацыя» [2, с. 450].

Маркеры свайго і чужога ё міжкультурнай камунікацыі ўтвараюць *тры ўзроўні*:

- агульнакамунікатыўных устаноў («свая» vs. «чужая» мова, культура) – узровень сістэмы;

• канцэптаў («свое» vs. «чужое» слова, імя, разуменне слова і інш.) – узровень элементаў;

• камунікатыўных паводзін («свая» vs. «чужая» мадэль паводзін, гаворка) – узровень дыскурсу.

Агульнакамунікатыўныя ўстаноўкі прадугледжваюць наяўнасць найўнага, спрошчанага прадстаўлення (этымалогія слова *чужы* звязана з нечым дзіўным, незвычайным; «свая» мова звязваецца з яснасцю, празрыстасцю), якое ў той ці іншай ступені ўласціва ўсім камунікантам. У сацыяльным плане агульная ацэнка чужой мовы («моўны імідж») выяўляецца ў масавай культуры і літаратуры, у адукацыі, эканамічных і палітычных перавагах і г.д. Агульная ацэнка складаецца з мноства суб'ектыўных фактараў. Напрыклад, выбар замежнай (першай, другой, трэцяй...) моў у сферы адукацыі і самаадукацыі шмат у чым звязаны не толькі з эканамічнай і культурнай сітуацыяй у свеце, але і з усталяванымі стэрэатыпамі, міфалагэмамі. Звычайна найўная аксіялогія прыпісвае станоўчыя якасці роднай мове (самая прыгожая, прывабная, дакладная і г.д.). Міфы пра чужыя мовы і народы (міфалогія семіятычнай мяжы) суадносяцца са ступенню сфарміраванасці талерантнай свядомасці ў дадзеным соцыуме і з паводзіннымі стэрэатыпамі асобнага карыстальніка мовы і носбіта культуры. Зразумела, у нацыянальнай канцэптасферы даецца ацэнка толькі тым мовам, якія маюць значэнне для дадзенай нацыі. Гэта можа тлумачыцца тэрытарыяльнай блізкасцю, культурнай звязнасцю або дамінаваннем мовы на міжнароднай арэне ў пэўны гістарычны прамежак (напрыклад, англійская, кітайская і г.д.).

Межы паміж сваім і чужым заўсёды размытыя і нетрывалыя, таму што нават геаграфічная карта, якая дакладна акрэслівае дзяржаўныя межы, ніяк не суадносіцца з прыроднай і культурнай рэальнасцю. Культурную рэчаіснасць таксама нельга адлюстравать на карце, паколькі проціпастаўленне «свой – чужы» ствараецца не толькі аб'ектыўнымі фактарамі, але і іх суб'ектыўным адлюстраваннем у свядомасці [3, с. 127].

Для прыкладу эфемернасці міжкультурных межаў варта прыгадаць міфалагізацыю мяжы СССР. Паказальным у гэтым плане з'яўляецца Германія ў найноўшай гісторыі. Спачатку палітычнае супрацьстаянне стварыла фізічную рэальнасць Берлінскай сцяны. Але яе знішчэнне ў канцы XX стагоддзя не прывяло да знікнення мяжы семіятычнай, паводзінскай. Памяняліся знакі: калі «пры сацыялізме» ФРГ мела негатыўны імідж, то зараз тэрыторыя былой ГДР, а дакладней, яе жыхары, якія пражываюць цяпер не толькі на ранейшай геаграфічнай тэрыторыі, атрымалі мянушку *Dunkeldeutschland* (цёмная Германія) і г.д. [4, S. 20–26]. Падобных прыкладаў больш чым дастаткова ў палітычнай семіялогіі. Яны лішні раз пацвярджаюць, што ў прыродзе межаў няма, межы праводзяцца чалавекам, яны семіятычныя, культурныя, ідэалагічныя, істотныя для выжывання групы індывідаў з пэўным стэрэатыпам паводзін.

Фактар культурнай (моўнай, семіятычнай) мяжы з'яўляецца фундаментальным для міжкультурнай камунікацыі. Сам факт яе наяўнасці прадугледжвае, што камуніканты маркіруюць сваю прыналежнасць да розных культур

і вызначаюць сябе ў тэрмінах «свой» vs. «чужы» (незалежна ад якаснай ацэнкі). Падобная маркіроўка не азначае непазбежнага супрацьстаяння, агрэсіўнай камунікацыі, а, наадварот, спрыяе пошуку камунікатыўнага балансу, які грунтуецца на двух антаганістычных прынцыпах: сімпатыі і антыпатыі, узаемадзяння і ўздзяння. Незалежна ад дамінавання таго ці іншага прынцыпу ў канкрэтным камунікатыўным акце, узаемнае прызнанне семіятычнай мяжы ёсць канстанта для міжкультурнай камунікацыі.

Пазіцыя чалавека, які з'яўляецца актарам у міжкультурных зносінах, традыцыйна этнацэнтрысцкая, паколькі кожны глядзіць на свет праз уласныя культурныя фільтры. Уласна этнацэнтрызм – з'ява нейтральная. Ён можа быць гнуткім і нягнуткім. Падрыхтоўка спецыяліста ў сферы міжкультурнай камунікацыі прадугледжвае развіццё гэтай гнуткасці, якая дазваляе глыбей пранікаць, але не сціраць межы іншай культуры. Падзеленасць культур на свае і чужыя супакойвае, стварае і падтрымлівае эфемернае пачуццё бяспекі. У міжкультурнай камунікацыі спрацоўвае рэакцыя замазахавання, якая праяўляецца ў імкненні застацца ў межах звыклых, камфортных дыскурсіўных практык. Гэтым тлумачыцца той факт, што маніпулятыўныя прыёмы абапіраюцца на існуючыя традыцыі, забабоны, міфалагемы і г.д.

Чалавек, які трапляе ў іншую культуру, асабліва ўпершыню, трапляе такім чынам у іншы свет, выпрабавуючы самыя розныя модусы перажывання чужога. Аднак перажыванне чужога дапаўняецца таксама і перажываннем свайго як кантрасна супрацьлеглага чужому. Сітуацыя міжкультурнага кантакту і ёсць у дадзеным выпадку дынамічнае ўзаемадзяненне свайго і чужога. Пры гэтым межы паміж дадзенымі апазіцыйнымі катэгорыямі становяцца рухомымі. Так, уплыў іншых культур чалавек адчувае яшчэ ў дзіцячым узросце, асабліва дзякуючы інтэнсіўнаму развіццю сродкаў камунікацыі: дзіця слухае, глядзіць казкі розных народаў, цяпер нямала дзяцей бываюць за мяжой. Вывучэнне замежнай мовы – гэта таксама пэўны аспект кантакту з іншай культурай. Усё гэта сведчыць аб тым, што разглядаемыя апазіцыйныя катэгорыі функцыянальныя і ўзаемазамяняльныя. Такім чынам, чужое можа выступаць і як нешта незвычайнае, прывабнае, экзатычнае, што ўзбуджае цікавасць чалавека. Сацыяльныя групы, якія адкрыты чужому, сустракаюць яго дружалюбна, прынята называць *ксенафіламі* (лацінаамерыканцаў, нідэрландцаў, эскімосаў). Сацыяльныя групы, якія варожа сустракаюць чужое, называюць *ксенафобамі* (албанцаў (пасля другой сусветнай вайны), японцаў (да сярэдзіны XIX ст.), арабаў). Так, асновай сацыяльнай салідарнасці ў арабаў з'яўляецца супрацьстаянне іншым групам – як унутры этнасу, нацыі, так і па-за імі.

Камунікатыўныя паводзіны чалавека скіраваны на дэлімітацыю, адмежаванне камунікатыўнай і жыццёвай прасторы, што прадугледжвае ідэнтыфікацыю са «сваёй» аўдыторыяй і дыстанцыраванне ад «чужых». Ідэнтыфікацыя і дыстанцыраванне з'яўляюцца ўзаемаабумоўленымі працэсамі, двума бакамі адной семіятычнай мяжы. Даследчыкі размяжоўваюць дыкурс ідэнтычнасці і дыкурс адчужэння ў сферы палітыкі. Верагодна, падобны падыход з'яўляецца рэлевантным і ў сферы міжкультурнай камунікацыі.

ЛІТАРАТУРА

1. *Карасик, В. И.* Языковой круг: личность, концепты, дискурс / В. И. Карасик. – Волгоград, 2002.
2. *Барт, Р.* Система моды. Статьи по семиотике культуры / Р. Барт. – М., 2003.
3. *Степанов, С. С.* Язык внешности / С. С. Степанов. – М., 2001.
4. *Bashaikin, N.* Kommunikation unter Freunden: russische und deutsche Sprache und Literatur im Vergleich; ein Sammelband / N. Bashaikin, R. Belentschikow, A. Burkhardt. – N. Novgorod, 2001.

**А. У. Бахур, В. М. Капліч,
Я. А. Шапарова, Н. І. Здановіч (Мінск)**

ЭКАЛАГІЧНАЯ СЦЕЖКА «КАЗКА НЕГАРЭЛЬСКАГА ЛЕСУ» ЯК АБ'ЕКТ РЭПРЭЗЕНТАЦЫІ ПРЫРОДЫ І КУЛЬТУРЫ БЕЛАРУСІ

У цяперашні час экалагічны турызм з'яўляецца адным з найбольш запатрабаваных відаў падарожжаў. На думку даследчыкаў, цікавасць да яго выклікана ўстойлівым пагаршэннем якасці навакольнага асяроддзя, а таксама павышэннем экалагічнай свядомасці людзей, у якіх з'явілася патрэба ў зносінах з прыродай [1].

Сёння пад тэрмінам *экалагічны турызм* разумеецца асаблівая форма падарожжаў, у якой адпачынак на прыродзе спалучаецца з пазнаннем яе аб'ектаў і з'яў [2].

У Рэспубліцы Беларусь адным з самых распаўсюджаных відаў экалагічнага турызму, які актыўна развіваецца ў апошні час, з'яўляецца падарожжа па экалагічных сцежках, дзе наведвальнікі могуць папаўняць свае веды пра прыроду.

Экалагічная сцежка – гэта спецыяльна распрацаваны і абсталяваны маршрут, які праходзіць праз розныя экалагічныя сістэмы, прыродныя аб'екты, архітэктурныя помнікі, якія маюць эстэтычную, прыродаахоўную і гістарычную каштоўнасць, на якім турысты атрымліваюць вусную (з дапамогай экскурсавода) або пісьмовую (стэнды і г.д.) інфармацыю аб гэтых аб'ектах. Арганізацыя экалагічнай сцежкі – адна з форм выхавання экалагічнага мыслення і светапогляду [3].

Для захавання і пашырэння біялагічнай разнастайнасці на Зямлі асаблівае значэнне маюць батанічныя сады. Назіраецца агульнасусветная тэндэнцыя ўзмацнення экалагічных, прыродаахоўных і сацыяльна значных функцый батанічных садоў на урбанізаваных тэрыторыях. У сувязі з гэтым, напрыклад, «Амерыканская асацыяцыя батанічных садоў і арбарэтумаў (дэндра-рыяў)» нядаўна змяніла сваю назву на новую: «Амерыканская асацыяцыя публічных паркаў і арбарэтумаў (дэндра-рыяў)», а некаторыя афрыканскія батанічныя сады атрымалі новую назву – «экалагічны цэнтр» [4].